

Juan Mari Lekuonaren egitasmoaz

Amaia ITURBIDE

Juan Mari Lekuona (Oiartzun, 1927-Donostia, 2005) literatur irakasle eta ahozko literaturari buruzko ikerlari izateaz gain (*Ahozko euskal literatura*, 1982, eta *Ikaskuntzak euskal literaturaz* (1974-1996), 1988), editore lanetan (*1685eko Kopla Zaharrak*, 1992, eta *Oiartzungo kantutegia. Bertako herri memoriatik*, 1999) zein biografiatan aritua ere izan zen (*Manuel Lekuona (1894-1987)*, 1988, eta *Manuel Lekuona Etxabeguren. Bio-bibliografia*, 1995). 1987az geroztik euskaltzain osoa izan zen eta Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretuen Elkartearen sortzaileetarikoa bat eta aurreneko lehendakaria. Eckhart-en eta Tauler-en lanak euskaratu zituen (*Mistika liburuak*, 1997). 1956tik 1959ra Añorgako parrokian apaiz laguntzaile zenean, *Mi Diario en Añorga. Reflexiones poético religiosas de un sacerdote* (1958) idatzi zuen eta Erroman zelarrik, 1965-1966ko ikasturtearen amaieran doktoretza tesia aurkeztu zuen: *Ideario ascético-pastoral de Fray Bartolomé de los Mártires (1514-1590)*. Baina Juan Mari Lekuona, batez ere, poeta dugu, hurrengo poemarioen egile: *Mindura gaur* (1966), *Muga beroak* (1973), *Ilargiaren eskolan* (1979) eta *Mimodramak eta ikonoak* (1990)¹. Eta zehazkiago esateko, XX. mendeko euskal poetarik garrantzitsuenetarikoa bat, denborarekin indartuz doan poesiaren egilea, zenbait mugarri jartzen dituen poeta, poeta aitzindaria. Adibidez, 60-70eko hamarkadetan poesia soziala gori-gorian zebilenean, Lekuonak erakutsi zigun poesia sozialaz gain, bazegoela beste poesia motarik, erlijioaren, estetikaren eta semantikaren ikuspegitik guztiz oparoa. Aipatutako alor hauek guz-

1 1973. urtean *Muga beroak* poema liburuaren barruan "Mindura gaur" sartu zuen, "Zazpi poema" eta "Hondarrean idatzia" poema sortekin batera.

tiek (beste batzuekin batera, hala nola psikologikoa, antropologikoa edo soziologikoa) elkarren arteko harreman estuak edukiko dituzte, osotasunaren izenean eduki ere. Izan ere, Juan Mari Lekuona dimentsio handi eta sakoneko egitasmo baten jabe baita.

Baina horretara baino lehen, hitzari eta hizkuntzari buruz jardun nahi nuke. Humboldt-en iritziz lurra, gizakia eta hizkuntza banaezinak ziren. Joxe Azurmendiren ustez, hizkuntza soziologiarekin eta historiarekin lotuta agertzen da, beraz, herri izatea oinarrian dago. Behin Xabier Leteri entzun nion Orixeri jarraituz, Juan Mari Lekuonarentzat hizkuntza ez zela zerbait aseptikoa, komunikatzeko tresna soil-soilik, komunikatzeaz gain, zerbait gehiago ere bazela, lurrarekin lotuta zegoela eta baita bizimoduarekin eta estetikarekin ere, konplexua zela, inondik ere, hizkuntzak berarekin ikuskera propioa dakarrela. Horregatik barne hizkuntzaren barruko adierazpideei eta ñabardurei edukiko die begirune goitik beherakoa eta osoa (J.M. Lekuonaren poesien gaztelaniazko zein frantsesezko itzulpenak irakurriko dituenak jabetuko da hor beste hizkuntza bat dagoela). Agian, arrazoiongatik euskal estiloan uste finkoa ere bazeukan. Hizkuntza antropologiarekin eta historiarekin elkar lotuta dagoela uste zuen Juan Mari Lekuonak. Eta hortik, bere herrikoitasuna eta bertsolaritzatasuna, herri hizkeraren gordailuak diren zutabeak, tradizioa direnak, eta hortik kontaketa eta, beraz, herri irudimenari eta mitologiari emango dien berebiziko garrantzia. Gero, poeta den aldetik, hitza goi mailaraino jasoko du. J.M. Lekuonaren hitza tradizioaren emaitza da, zehazkiago esateko, herri literaturaren ildotik datorrena. Manuel Lasarteren *Enbor zarraren ezpalak*, *Kantuaren ordainez* eta *Beranduko lanak* edota Uztapideren *Berriz plazara I* eta *Berriz plazara II* (egile batzuk aipatzearen) irakurriko dituenak J.M. Lekuonaren hitza hobeto ulertuko duelakoan nago. Edota deskripzioetan hain trebea genuen Agustin Anabitarteren idazlanak irakurtzerakoan ere. Izan ere, zer esana ardura zitzalon gure poetari, baina baita nola esana ere, edo Joxe Arratibelek adieraziko lukeen bezalaxe, eratasuna.

Hasteko, alor erlijiosoari eutsiko diot, honen itzala Juan Mari Lekuonaren poesian luzea bezain sakona baita. Baina bere lan poetikoan sartu aurretik, zenbait erlijio kontzeptutan adiera jarri nahi nuke, gaur egungo gizartearen desitxuratuta baitaude. "Erljio" hitza latinezko "religare"-tik dator eta "banatuta zegoena berriro batzea" esan nahi du, beraz, apurtutako egoeraren leheneratzeaz edo berriztapenez hitz egiten zaigu.

Juan José Tamayo teologoak erlijioa gizakiak Jaungoikoarekin daukan batasuna dela dio eta teologiak, berriz, Jaungoikoaren misterioaz diharduela. Gustavo Gutiérrez askapenaren teologiaren aitak teologia fedearen argitara praxi historikoaren gaineko hausnarketa kritikoa dela argitzen digu. Teologiaren gaiarekin jarraituz, Juan José Tamayoren esanetan, teologia mendeetan zehar eta galdera guztiz garrantzitsuei erantzuna ematen saiatu nahirik, arrazoi hutsaren zerumugan mugitu izan da, baina gaur egun arrazoi praktikoan kokatzen da eta, beraz, ez da historiaren gainetik igarotzen oin-puntetan, baikik-eta prozesu historikoen bihotzean datza. Fedea, beraz, zerbait arrazional gisara ulertuta. Ignacio Ellacuríarentzat teologia hauxe da: «momento ideológico de una praxis eclesial e histórica» (*Fe y justicia*) eta Jon Sobrinok liburu berean Ellacuriaz ari delarik, hauxe idatziko du:

«[...] lo cristiano, en lo que tiene de histórico, pero también en lo que tiene de trascendente, se historiza y tiene que historizarse en lo humano para llegar a ser cosa real, y lo humano está siempre y esencialmente abierto al "más", a lo trascendente, y encuentra su plenitud histórica –en ello consiste la fe de Ellacuría– en lo cristiano, entendido esto desde Jesús de Nazaret».

Ignacio Ellacuríak berak Nazareteko Jesus Hitza, Logosa (Verboa) haragi egina dela azpimarratzen du eta Ireneo gogoratuz, Jesu Kristo Jaungoikoaren Semea delako dela salbatzailea, baina salbazioa dela haragi historiko egin delako.

Jesús. Aproximación histórica deritzon liburuaren egilea den José Antonio Pagolarentzat Jesusek ez zuen instituzio bat utzi munduan benetako erlijioa bermatzeko, Jesusek Jainkoaren Erreinuaren egitasmoa adierazteko jarraitzaile mugimendua martxan jarri zuen. Hortik dator Jesusen eliza. Jesusi jarraitzeak egiten gaitu kristauak, ez bestek. Pagolaren ustez, Jesusek ez dio begiratzen jendearen bekatuari, jendearen sufrimenduari baino eta Pagolak gogoratzen digu Jesusek su bat piztu nahi duela munduan. Beraz, hau guztia hierarkiaren gaineko humanismoaren aldarri gisa uler daitekeela esango nuke edota, bestela esanda, samariarraren parabolaren aldeko jarraera gisara.

Romano Guardinik *La esencia del cristianismo*-n egia kristaua «izate errebelatuan» datzala diosku eta kristaua eta bataiatua izateari buruz, berriz, hurrengoa:

«Creer, ser renovado y sellado por el bautismo, significa un proceso por el cual el hombre entra en la inexistencia alternativa pneumática con el Redentor eterno-real; un proceso por el cual recibe la figura, la acción, la pasión, la muerte y la resurrección del Redentor como forma y contenido de una nueva existencia».

Juan Mari Lekuonarentzat, benetako kristaua den aldetik, kristautasunak bizitzeko era bat eramatea esan nahi du. "Mindura gaur" saileko "Nadin, nadilla" izenburuko poemak hala dio:

«Lorea bezain ona nadilla: / negar ixilla / eguzki galdatan. / Apainkizuna / pobreen leiotan. / Jainkoaren dei bat / bide bazterretan. / Naizenik ere aaztua. / Datorrenari / soa gozaten prestua. / Doalbiur bizitza osua / Lore izkutua... / Nadin, nadilla!» (*Muga beroak*, MB, 63).

Eta kristau peto-petoa den aldetik, arazoen muineraino joan eta bertan murgilduko da. Izan ere, bere burua epaituko du: «(Aitortu ere / aitortuko det nere egia: / ni naiz lenengo pekataria. / Jaurti dezaidala / mundu osoak bere arria. / Neronena det erru guzia)» (MB, 65). Eliza beraren barneko jokabideak kritikatuko ditu, "Kamelluen parabolari" deritzon poeman edota hurrengo bertsootan: «Penagarri zait / apai-zen joku txit aldrebasa, / leialtasun-eza, / pekatuan Meza» (MB, 64). Eta are gehiago, "Jainkoa il da" poeman Jainkoa aurrerapenek hil dutela adierazteaz gain, munduaren egoera sozialez jabetuta, barrenak inarrosiko dizkion hurrengo zalantza bortitza ere izango du: «Bestalde, berriz, / nola diteke ainbeste negar / Jainkorik ba-da? / Mundik gerrate, eriotz astun, / on izateko ainbeste traba / Jainkorik ba-da?» (MB, 82).

Kristau ororentzat bezalaxe, Juan Mari Lekuonarentzat ere eliza Jainkoa adoratzeko publikoki agertzen den fededun taldea da, Espiritu Santuak gidatutako talde karismatikoa, gorputz bizia eta ez erakunde mugiezina, Jesusek gauzatutako lekukoa, zeinaren helburua ebanjelioa predikatzea baita.

Juan Mari Lekuonak erlijioarekin daukan harremanen berri Añorgako egunerokoan ere apuntatu zituen. Jon Kortazarrek eguneroko horri buruz honako esaldiak idatzi ditu: «Jainkoari hitz eginez, egileak bere buruarentzako santuago, jakitunago, zerbitzariago, ahaidetsuago izateko gogoia erakusten du»; «Askotan Jainkoaren eskuetan uzten du bide horren eta proiektu horren jarraibidea egitea, baina beste

batzuetan, eginkizun historiko gisa ulertzen du bere bizitzako proiektua» edota:

«Sagrarioaren aurrean, urtarrilaren 24an idazten du, bere burua-
rentzako ez du egileak ezer nahi, ez du eskerrik gura, ez dio
inguruari eskerrona exijitzen, bere burua hustu nahi du jendea
–herria, bere hitzetan– zerbitzatuz».

Pobreak behin eta berriro izango ditu gogoan: «espirituzko doai
bat bait-da / pobre izatea» (MB, 66), «Nere langintza agirikoa da: /
trolebusean meza emanaz, / eguneroko fabrika lanaz, / pobre artean
pobre izanaz...» (MB, 68). "Porlandi"-n pobrearentzako ogia ziur-
tatzearren, prest legokeela baserriko mundua uzteko dio, horrek
dakartzan ondorio guztiekin. *Ilargiaren eskolan*-en ere hala dio: «Baina
bien bitartean, / ba dago negarrik ateetan, / ba dago zotirik ezka-
ratzeetan, / ba dago pobrerik / paradisuako arbola pean» (*Ilargiaren
eskolan*, IE, 43). Humanismo erabatekoaren aldeko aldarririk igorriko
digu poetak:

«Beste Jainko bat Jainkoagoa, / beste gizon bat gizonagoa... /
Ostiral santu ondoren, / ikus goiz-argiz Kalbarioan, / leen zapi
beltzez zegon muiñoan, / pazku-egun, udaberri, / Jainkoa Jainko
nai dutenentzat / pozgarri; / mundu muiñean argituago / Jainko
berri!» (MB, 86).

Eta hainbat urte geroxeago ere: «Gizakume bakoitzaren barruko
leizea / beste leize bati eginiko oihu / dateke» (*Mimodramak eta
ikonoak*, MEI, 33).

Minaren ikonografiaren ildotik, etika eta estetika uztartuko ditu.
Muga beroak liburuan, hain zuzen ere, Valverde pintoreari eskainitako
"Ubel" deritzon poeman, besteak beste, Kristoz, Nekaldiaz, Kalba-
rioaz eta Andre Mariaz mintzo zaigu, eta gerora ere uztarketa honek
emaitza oparoak emango ditu. *Mimodramak eta ikonoak* liburuan
"San Martin Txiki" deritzon poema aurki dezakegu. Bertan ahapaldi
hau dago: «Oilarite bisigotikoak, zaldi-ferrazko / leihotik, argi gorritz
keinatzan zuen, / eta peristefanon martiri kantua aletzen» (MEI, 85).
Gogora dezagun, grekozko "martiría" hitzak lekukotasuna adierazten
duela eta Bibliak dioskunez, kristauak martiria izan behar duela, le-
kuko fidela.

Bibliako sinbologia ere ageri da Lekuonaren poesian: adibidez,
perfekzioaren eta mundua salbatzen duen Jainkoaren ekintzaren sin-

boloa den zazpia, Espiritu Santuaren sinonimoa den olioia eta Jesusek isuritako odolaren sinboloa den ardoa («Ogi-oliotan indarra; / ardo arrosatuan izpiritua», MB, 111), Apokalipsiaren liburuan eta Danielen profezietan agertzen den zigilutasunaren sinboloa eta elizaren beste izena den andregaiarena.

Mistikaren eremura igaroz, Juan José Tamayok dio teologia mistikoak Jaungoikoari buruz aritzean, zer ez den esaten duela, ez zer den, beraz, Jaungoikoa ezereza dela mistikarentzat eta ikuspegi apofatikoa duela, hots, Jaungoikoa era baikorraz definitzeari uko egiten diola. Mistikoa heterodoxoa dela, mistikoak ez direla, inondik inora ere, lasaiak eta ez direla ingurura egokitzen, guztiz alderantziz baino. Mistikoaren hitzean gehiago sakontze aldera, hauxe irakur dezakegu José Ángel Valenteren *Variaciones sobre el pájaro y la red*-en Miguel de Molinosi eskainitako atalburuan:

«Palabra esencialmente "experimental", portadora de experiencias radicales, la palabra del místico o la palabra del poeta es también una invitación a la experiencia o una experiencia que se sitúa en los límites de la experiencia posible, pues es a la vez experiencia de los límites y destrucción o apertura infinita de éstos».

"Hondarrean idatzia" deritzon poema sailari dagokion eguratsari buruzko bertsoak dira hurrengoak: «Bere dohainak ditut / azti-senaren oihu lillurata, / aingeru urruma, / mistikaren zapore kontsolatzailea» (MB, 125). Baina Juan Mari Lekuonaren mistizismoa telurikoa ere bada: «Menderakaitza dut lurraren indarra: / barru-eskema guzien eraso gogorra; / kultura pausoen amildegia; / mistika-muinaren urratzailea» (MB, 112). José Ángel Valentek dioskunez, esperientzia mistikoa esanezina denez eta mugaren mugetan ematen, pentsa daiteke *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuan esanezintasunaren esperientzia mistikoa pintura-irudien bidez mamiturik dagoela, hori batetik, eta, bestetik, Erdi Aroko eszenatokia eta mezua kontuan hartzen dituela, maitasun jainkotiarerako bidean maitasun profanoa sartzen baitu.

Juan Mari Lekuonarengan tradizio aszetiko-mistikoa izadiaren baitan dagoelarik, Jainkoaren bila abiatutako bidean gauzatzen da. "Zazpi poema" sailaren lehenengo poeman hala idazten du: «Izadi maitea: Jainko-naiak nakar» (MB, 27).

Heriotzaren gaia erlijio ikuspegitik hartuta, bizi esperientzia ere bazaio: «Bainan lurraren histori luzean / hau dut destinoa: / izar-hil baten itsas-ontzi bakartian / haruntza noa; / jo-muga dut erioa» (MB, 111).

Ikuspegi kosmikoagatik, zikloetan egituratuta egoteagatik eta heriotzak bizitzari ematen dion ideiatatik Rilkeren poesia mistikoa gogora dezake une batzuetan.

Alor erlijiosoan, ezbairik gabe, ikuspegi estetiko-filosofikoarekin lotuta egon ohi da eta Juan Mari Lekuonaren kasuan baita psikologia-ekin ere. Baina goazen pixkanaka-pixkanaka eta ibilian atalok aletzen.

Juan Mari Lekuonak estetikari bizitzaren ordu asko eskaini dizkio. Estetikaren historiari begira, eraginik nabarmenenak Erdi Arotik eta barrokotik datozkio poeta oiartzuarrari, eta estetika motei begira, munstroen eta itsusiaren edertasunarekin batera, sublimarearen eremua da gehien landu duena.

«Esteta idealista bat naiz ni” adierazita utzi zuen Añorgako eguneroan eta baita “Seré poeta siempre” ere. Sublimaziorako bi-dean idealismoan kokatu eta errealitateari txiro eta murrizt irizten dion poeta honen poesia irakurtzerakoan (hausnarketa zale, subjektiboa eta autokritikoa ere badena), hurbil dagoela Hegelengandik esan daiteke. Hegelek bere estetikari dio artearen edukia idelaz osaturik dagoela eta forma konkretuaz eta zentzumenezkoaz errepresentatuta. Artearen zeregina ideia eta bere errepresentazio zentzumenezkoa bateratzean datza, askatasun osoaren bila.

Zentzumena poeta erlijiosoetan askotan espirituaren eta airearen bidez ematen da. Lekuonaren poesian “izpiritu”, “arima”, “hatsa” eta “arnasa” hitzak sarritan agertzen dira eta “Eguratsa nigan” deritzon poemari hala dio:

«Eta gozabideratzen dit psiche guzia, / uxatuz tristura, / barruko herstura, / pausarte kiratsen mila malezia. / Eta hatsa gogo kausitu zen; / ta arimaren proiektua izatera heldu / arnasdunen katea» (MB, 123).

Grekoz “psikhé” hitzak “arima, bizia, izaki biziduna” esan nahi du, “espiritua” grekoz “pneuma”, hau da, “arnasa, putz egite, hatsa” esaten da eta “pneuma” “pneo” aditzetik dator eta “putz egin, arna-

sotsa atera, arnasa hartu" esan nahi du. Genesian (2, 7) kontatzen zaigu Jainkoak nola sortu zuen gizona: lurreko hautsa hartu eta sudurrean bizi arnasa eman zion eta, ondorioz, gizona izaki bizidun bihurtu zen. Biblian arnasaren kontzeptuarekin erlazionatuta, "nefes" eta "rúaj" hitzak ere agertzen dira. Gai honen inguruan Alberto Ricciardiren iritzia hau bertaratzen dut:

«La *nefes*, como vida personal del hombre, se distingue claramente del soplo universal de vida (*rúaj* o *nesamá*), que es supra-individual en carácter:

"Si la *nefes* es la vida individual en asociación con un cuerpo, la *rúaj* es la fuerza vital que está presente en todo lugar y existe independientemente del individuo y frente a él. Se podría decir que la misma fuerza es considerada desde puntos de vista diferentes: el elemento vital, considerado como *principium*, poder efectivo, se llama *rúaj*; la misma cosa, como realizada y activa en la criatura, es decir como *principatum*, se llama *nefes*. Si la *nefes* es individual y termina con la muerte del individuo, la *rúaj* es universal, e independiente de la muerte de la criatura: no muere"».

Sormenaren gaiarekin jarraituz, Jainkoak gizakia bere irudiaren arabera sortu zuela dioen Genesiaren pasartea (1, 27) ezaguna zaigu. J.M. Lekuonak hurrengo hitzak utzi dizkigu idatzita: «Ñor ba-data, ama Jaunaren iduri!» (MB, 30).

Jarraian, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren eta Bibliaren arteko harremanez jardungo dut. Izan ere, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuak, hein handi batean, Biblian baitu oinarri. Biblia osatzen duten bi Itunek elkar behar dute (Itun Zaharraren profeziak Itun Berrian betetzen dira) eta errebelazio biblikoa historikoa delako, gero eta gehiagokoa edo mailakakoa da eta norabide baterantz (Jainkoarenerantz) zuzendua. Atzerako ispilu gisara funtzionatzen duen *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren lehenengo zatia ezinbestekoa da bigarren zatia ulertu ahal izateko eta biek bide bakarreko norabide sendo eta historikoan dihardute. Honetaz gain, Apokalipsiaren liburua hor ere badagoela esango nuke. Gaur egun, "apokalipsis" hitza zerbait izugarriarekin eta amaierarekin loturik dago, baina Juan Mari Lekuonak beti bezala hitzaren jatorrira jo du, bere esanahi beterra. Biblian Apokalipsiaren liburua, nahiz eta pasarte batzuk epaiketaz eta hondamendiz, ontasunaren eta gaizkiaren arteko gatazka kosmikoz eta mezu eskatologikoz beterik egon, Jainkoaren errebelazioaren

liburua da. Bertan zaldia kristautasun aratzaren sinbologia da, zaldia gizateriaren historia osoa lauhazka bizian zeharkatu eta, oztupoak oztupo, azkenean garaile irteten delarik. *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua zaldiaren erritmo bizkorraz josita dago eta hainbat zaldiz alderik alde zeharkatua.

Erdi Aroko estetikari erreparaturik, koloreak oinarrizkoak dira aro honetan, guztiz zedarrituak, eta objektuei argia dariela ematen du. Koloreak zein argiak edertasunarekin bat egingo dute, argia Jaungoikoaren sinonimoa izango delarik edota, Platonen sistemaren barruan, ontasuna. Osagarri hauekin batera, proportzioa izango litzateke kanon estetiko honen beste ezaugarrietariko bat, atal desberdinen arteko harreman harmoniatsua, eta baita hierarkia ere, unibertsoan dauden gauza guztiak Jaungoikoaren ispiluak eta sinboloak baitira. Beraz, argia, goiko argia, izango da bide eta helburu.

Eskolastikak garrantzi handia dauka Juan Mari Lekuonarengan. Jakina denez, bere jarrera frantziskotarren eskolatik dator (Platon, Plotino, San Agustin, San Buenaventura) tomatarren eskolatik baino gehiago (Aristoteles, Santo Tomas Akinokoa), sentimenduetatik edaten du arrazoimenetik baino gehiago. Plotinok argiari buruz eta, bereziki, suari buruz hauxe idatzi zuen *Enéadas*-en: «Él es el que en un principio posee los colores, y del que las otras cosas reciben la forma y el color. Él alumbrá y brilla, porque es una idea». Erdi Aroa hasieratik dago Juan Mari Lekuonaren poesian eta, horrela, Erroman zela, 1955ean *Muga beroak* poema liburuaren "Goiz-Argi" deritzon poema idazteko gaia Plotinoren haritik etorri zitzaion. "Goiz-argi" deritzon poemari dagokio ahapaldi hau:

«Nere biotzeko gaudi illun onetan / iñoiz piztu bekit / zorion utsetan / argi-ikuskai ori / orain sinismenez, illun, antz-irudi; / gero zaitzadala aurpegiz- aurpegi. / Atozkit, oi! argi-dirdai zaituguna! / Nigan pitz ezazu zerutar eguna. / Izan utsarekin, zure izatean / bizi nadin, bizi, / Zuri so, maitale / goi-argi betean!» (MB, 36).

Argia sua bera zailo askotan: «Ta bihotza nigan / elur-zurizko mendia zen / eguzki argitan» (MB, 107), «Suak du guretzat giza-giroa: / argia eta beroa» (MB, 115). Bestaldetik, Hirutasunak edo Trinitateak garrantzia izango du Lekuonaren poesian, bai formaren aldetik (hortik triptikoak), bai esanahiaren aldetik (argia bera delarik): «Gorago bear dut. / Noan neurririkan ez duan argira. / Argia... Argia ez. Bera zaigu dana: / argi eta ikuskai / ta gaiñera ikusle, / Irutan bat dana» (MB, 36).

Mimodramak eta ikonoak poema liburuan, berriz, San Buenaventura teologo eta filosofoaren aingerua eta Jaungoikoarengana heltzeko "itinerarium mentis"-a izango ditu bidelagun. Gogora dezagun "aingeru" grekozko "angelos"-etik datorrela eta aingeruaren esanahiarekin batera, "mezularia, bidalia" esan nahi duela eta Bibliako aingeruak Jainkoaren irudira sortuak direla, izaki espiritualak izanagatik ere, forma fisikoa ere badaukatela, ikusgaiak direla.

Argiaren gaia dela-eta, Tomas Akinokoak dio errealitate fisikoa dela, San Buenaventurarentzat, berriz, errealitate metafisikoa da eta Umberto Ecoek San Buenaventura dela-eta, *Historia de la belleza*-n hauxe azalduko digu:

«La luz es para él forma sustancial de los cuerpos y, por tanto, principio de toda belleza. La luz es *maxime delectabilis*, la cosa más agradable en que pueda pensarse, porque a través de ella se crea la diferenciación de los colores y de las luminosidades, de la tierra y del cielo. La luz puede considerarse bajo tres aspectos. Como *lux* es considerada en sí misma, como pura difusión de fuerza creativa y origen de todo movimiento; bajo este aspecto penetra hasta las entrañas de la tierra y forma allí los minerales y los gérmenes de vida, aportando a las piedras y a los minerales esa virtud de las estrellas que es obra de su oculta influencia. Como *lumen* posee el ser luminoso y es transportada por los medios transparentes a través de los espacios. Como color o resplandor aparece reflejada por el cuerpo opaco contra el que choca. El color visible nace en el fondo del encuentro entre dos luces, la que es irradiada a través del espacio diáfano da vida a la incorporada en el cuerpo opaco. En virtud de todas las implicaciones místicas y neoplatónicas de su filosofía, Buenaventura es inducido a subrayar los aspectos cósmicos y estáticos de una estética de la luz. Las páginas más hermosas sobre la belleza son aquellas en la que se describen la visión beatífica y la gloria celeste: en el cuerpo del individuo regenerado en la resurrección de la carne, la luz resplandecerá en sus cuatro propiedades fundamentales: la *claritas* que ilumina, la impasibilidad por la que nada puede corromperla, la agilidad, y la penetrabilidad, mediante la cual atraviesa los cuerpos diáfanos sin corromperlos».

Bibliak dioskunez, Jainkoa munduaren argia da eta gu harengan islatzen gara. Argiak salbazioa esan nahi du (Salmoak 27, 1), hasiera da eta ilunpeen kontrajarreran dago (Genesisia 1, 3-5), poztasuna eta energia dakartza (Salmoak 97, 1; Isaias 60, 19) eta baita betiketatu-

na ere (Daniel 12, 3), sarritan akuilu eta gida gisa ere badagoelarik (Isaias 60, 1-3), baina argitasun betearen adibiderik gardenena San Juanen Ebanjelioa dela baieztatu ahal da.

Lekuonarengan argia zentzu erlijiosoz jantzita dago eta adibiderik orokorra ekarriko dut hona: "ikono" hitzarena. Honek adorazioaren gairaino garamatza. Adorazioa gizakiari barrutik ateratzen zaion jarrera da, berezkoa, eta kristau batentzat espirituari dagokion Jainkoarenganako harreman zuzena. Jainkoa adoratzeko garaian, espirituz eta egiatan adoratu behar dela dio Bibliak (Juan 4, 24).

Eskolastikarekin jarraituz, Schopenhauer-ek *El mundo como voluntad y representación* liburuan "materia" latinezko "mater rerum"-etik ("gauzen ama") datorrela esandakoan, gogoratzen digu eskolastikoez ziotena, hau da, materiak formarantz egiten duela.

Juan Mari Lekuonak maiz hitz egiten du bere poesian bai materiari buruz («hor materia misteriotsua, / sustraiz eta iluntasunez ore-tua», IE, 50), bai formari buruz (adibidez, "kerantza" hitza erabiliz). Materiaren eta formaren arteko uztarketa bihotzaz, lurraz, suaz, uraz eta eguratsaz diharduen "Hondarrean idatzia" poema sailean ageri da, baita buztinari buruzko adibideetan ere. Baina, ezbairik gabe, Lekuonarentzat materiari eta formari sublimena argia da.

Argia tarte delarik, mistizismoaren eta erotismoaren arteko harremanak aztertuz, Octavio Pazek hurrengo pasartea igortzen digu *La llama doble* saiakeran:

«Es natural que los poetas místicos y los eróticos usen un lenguaje parecido: no hay muchas maneras de decir lo indecible. No obstante, la diferencia salta a la vista: en el amor el objeto es una criatura mortal y en la mística un ser intemporal que, momentáneamente, encarna en esta o aquella forma».

Mimodramak eta ikonoak poemategian sugar bikoitzaz (erotismoaz eta maitasunaz) ari da, ukitu mistikoa ahaztu gabe. Baina erotismoaz zerbait gehiago esan nahi nuke edo, zehazkiago esanda, kortesiaz jantzitako erotismoaz eta horretarako, berriro ere, aipatu berri dudana Octavio Pazen saiakerara joko dut:

«Pero a veces la reflexión sobre el amor se convierte en la ideología de una sociedad; entonces estamos frente a un modo de vida, un arte de vivir y morir. Ante una ética, una estética y una etiqueta: una *cortesía*, para emplear el término medieval.

La *cortesía* no está al alcance de todos: es un saber y una práctica. Es el privilegio de lo que podría llamarse una aristocracia del corazón. No una aristocracia fundada en la sangre y los privilegios de la herencia sino en ciertas cualidades del espíritu».

Juan Mari Lekuonak poesiak bizimoduarekin lotura estuak zituela zioen eta baita berarentzat zein garrantzizkoa zen semiotika ere edota, bestela adierazita, kortesiaren kodigoa. Adierazi dudanaren adibide betea dugu *Ilargiaren eskolan*.

Barrokoan, Erdi Aroan ez bezala, ñabardurak daude, kontrapuntuan egon ere, argien eta ilunen arteko jokoak etengabeak dira eta argiak objektuak biltzen ditu.

Honetaz gain, barrokoaren beste ezaugarri batzuk hauexek izango lirateke: gauzak neurritz gainezka multzokatzeko joera, arkitektura ikusgarriak, ustekabez jositako artifizioak, argilunen zein bolumenen arteko kontrasteen bitartez lortutako efektu dramatiko bezain dinamiakoak eta egitura korapilatsuak, heterogeneoak. Estilo honen lekuak *Ilargiaren eskolan* eta *Mimodramak eta ikonoak* poemategiak genituzke, zeinetan gainera alor semantikoaren eraginez, esanahiak oinarritzko egituretatik konplexuagoetaraino joaten baitira, esanahien arteko harreman sare hierarkikoak direla-eta. *Ilargiaren eskolan*-en hala dio:

«Katea hautsiak zintzilik: hori ziruditen / trentza askatuen eraztun etenak: / arrain lehorren urbide, / larrosa moztuen espetxe, / zaldi-maldiko amets zankolatuak, / fantasia azkarrak, / kilima elektrikoak. / Soro betearen eurizko aihenak / garrondora hedaturik zeuden / -zaldi gazteen zai, zezen oldartuen zai-, / dilindan» (IE, 41).

Mimodramak eta ikonoak poemategiaren barrokismoak Bibliako Apokalipsiaren libururaino eraman gaitzake, magma itxurako sinboloz, kontrajarpenez eta irudi oparoz betetako kontaketa baitu. Pasarte ilun eta apokaliptikoen ondoan («Eta izarrak zerutik / erortzeaz bat, deserto beltz bilaka / litezkeela hondamendi kosmikoaren errautsak», MEI, 17), epifaniazko eta garaipen kutsuzkoak aurki ditzakegu:

«Egunari besta gauaren erdian. / Isiltasunaren zeremonian esferak zuriz / jantzirik. Diz-diz hierofanien hamabi / argi-zuziak. Eta zuhaitzaren errituak / oleska, bidaia eliptikoen bobedazpian» (MEI, 67).

Itsusiaren estetikaz sakon jardungo du Juan Mari Lekuonak, Erdi Aroko mistikoek, filosofoek eta teologoek bezalaxe, jakin baitaki uni-bertoaren harmonian eta ordenan itsustasunak edertasunak bezain-besteke garrantzia daukala. Osotasunean oinarritutako ikuspegiak eta etikak horretara eraman dute, horregatik bere poesian argiak daude, baina baita ilunak ere, ikonoekin batera mimodramak, beti elkarren eskutik, elkarren osagarri, elkarren beharrean, mina, oinazea eta heriotza bizitzaren partaide ere direlarik. Gainera, ez dezagun ahantz, batetik, Erdi Aroan munstroak zerbait harrigarri direla eta modu alegoriko eta sinbolikoen bitartez naturaz gaindiko errealitateaz eta errealitate horretako tasunez zein akatsez diharduten bestiario moralizatuak daudela eta, bestetik, munstroek bereizgarri barrokoak (itxuragabeak eta bihurrituak izatea, adibidez) daramatzatela euren baitan. Itsusiaren estetika eta etika abiapuntu harturik, Juan Mari Lekuonak Euskal Herri zaharraren mitologian (basapiztien galeria zoragarri horretan) eremu oparoa aurkituko du. Eta horrela, liluraren eta beldurra-aren arteko talkak eginez, *Mimodramak eta ikonoak* poemategian "Izuen genesis", "Fantasia beltza" eta "Atabismoak" deritzoten azpi-sailak daude.

Esteta idealista den aldetik, sublimea ezinbesteko giltzarria izango da Juan Mari Lekuonaren poesia ulertzeko. Edmund Burke *Indagación filosófica sobre el origen de nuestras ideas acerca de lo sublime y de lo bello*-n ederra eta sublimea aurrez aurre jartzen ditu. Burkerentzat edertasuna gauzen tasun objektiboa eta erakargarria izango litzateke eta giza gogoan zentzuen bitartez eragina daukate. Burkek ez du uste, XVIII. mendea arte pentsatu zen bezalaxe, edertasuna proportzioan eta atsegina izatean datzala, eta gaineratzen du edertasunaren beste nolakotasun batzuk txikitasuna, araztasuna, fintasuna, leuntasuna, mailaz mailako aldaketa eta kolorearen argitasuna izango liratekeela eta, beste neurri batean, baita grazia eta dotorezia ere. Sublimea berebiziko zirrara, inpaktua sortaraz dezakeen zerbait izugarriarekin lotzen du. Definizio hau interesgarria gertatzen da. Bertan sublimea edertasunari kontrajartzen zaiolako, sublimea ederra ez bezala dimentsio handietan, infinituan eta gero eta gehiagora doan zailtasunean eta jomugan murgiltzen da, tartean bakardadea, isiltasuna, izuikara edota iluntasuna daudelarik. Gauzak honela, exotikoaren eta harrigarriaren ildotik, amildegiak, aurriak, eremu basatiak bezain

amaigabeak, mendi helezinak edota kobazuloak sublimeak suertatu ahal dira.

J.M. Lekuonak *Muga beroak* poemategian hurrengoak idazten du: «Iñoiz, materiaren sublimazio-bidean, / bizi-sarea zentzukoi bihurtu zen; / eta hatsak –prozesu baten azken mailetan–, / adinkor egin zuen giza-soinaren argi-begia», MB, 122). *Mimodramak eta ikonoak* poemategian honelako ahapaldiarekin egiten dugu topo:

«Arratseko sublimazioak –suteak lekuko– / amatistez koroatu zuen egunik luzeena. / Argi orduak beherantz hasiko ziren, / zero kosmiko baten pendulu ertzean» (MEI, 61).

Bestaldetik, poeta sinbolista eta idealista denez, musika ezinbesteko arloa izango zaio poeta oiartzuarrari. *Muga beroak* poema liburuan honelako mezua igortzen digu:

«Musika tanpeka neurtua, / binako ritmoan; / nere zainen pentagrametan / odolaren behatzek / jo duten akorde eder eta sakona. / Melodi gorria / Eta nere sinfonia / barneko ilunbearen / zazpi kolorezko / ortzadar argia» (MB, 104).

Musikaren gaiaren ariora, gogora dezagun Platonentzat ere musika ezinbesteko arloa dela, edertasunaren formaren eskutik baitoa. Norbanakoaren musika eta musika kosmikoa lotu eta gimnasiaren, aritmetikaren, geometriaren, estereometriaren edota astronomiaren bitartez heziketa hiritarra azpimarratzeaz gain, badu beste egitekorik: katartikoa, hain zuzen ere, musika dionisiakoaren bidez lortzen dena. Honetaz gehixeago sakontzearen, Eugenio Tríasek *El canto de las sirenas*-en hauxe dio:

«En el relato de Er del final de *La República* se describen las órbitas de los astros y planetas en torno a esferas que rodeaban la Tierra. Cada una de ellas aloja una sirena que pronuncia y canta el tono musical correspondiente. El recorrido de los cuerpos celestes a través de una esfera se corresponde con una tonalidad determinada. Todas juntas forman un verdadero *dià pasòn*: la escala entera de los tonos, en orgánica sucesión según la altura, hasta llegar a las estrellas fijas».

Eta formaren eta sinbolismoaren beste era bat den ametsa ere bete-betean dastatzeko aukera izango dugu poeta oiartzuarraren poesian. Gauza jakina da poeten ametsak gainontzekoenak baino ametsagoak direla, benetako ametsak. J.M. Lekuonak ezin hobeto

moldatu ditu, hezurmamitu. Fantasia onirikoa goi mailara igo du, irudi plastikoak bezain intentsuak gauzatzen dituzten konparazioen eta metaforen bitartez, analogian zein kontrajarpenean oinarritutako el-karketa barrokoen bitartez, alor alegorikoan zein sinbolikoan sakon-duz, labur zurrean: hizkera propioa eraikiz eta plazer estetikoan treba-tuz. Baina eremu poetiko eta literarioaz gain, ametsa psikologikoki tratatzen jakin du. Gizakia bere konplexutasunean eta gizakia testuin-guruan murgilduta ardura zaionez, psikologia gogoko arloa izango da berarentzat. Ezaguna da ametsen mundua bere osagai arrotz guz-tiekin, bere zama absurdu eta estimulu kateatuekin eta bere forma eta ekintza inkoherenteekin alor arras konplexua dela, azken finean, ametsetan nitasunaren eta kanpoaldearen arteko borroka latza suer-tatzen baita. Freud-ek aspaldian errebelatu zigun obsesioei, beldurrei eta eldarnioei irtenbidea emanez, funtzio katartikoa eta askatzailea betetzen zutela ametsak eta baita sendagarria ere, errealtatearen monotoniarekin apurtzen dutelako. Ametsak desira erreprimituen gauzatze mozorrotuak direla esan zigun eta baita zeintzuk ziren ametsen bereizgarriak nagusienak ere: ideia baten eraldatzea egoera batean (dramatizazio batean) eta kondentsazioa. Juan Mari Lekuonak *Mimodramak eta ikonoak* poema liburu kriptiko, exegetiko bezain ederrean beldurrak azaleratu dizkigu mimodramen bidez (poema batzuek "Larru ikara", "Espeleofobia" edo "Zirrarakoak" deritzote) eta ametsak goren mailaraino igo, ikonoak direla medio. Gainera, ametsa mitoaren bitartez helarazi digu:

«Menumare distiratzaila, egunak atzean / utziriko urmaelean. Irule
jainkosaren / hari gorde baten txorillepoa. Elur / maluta adinbat izar
den bobedan / diamante ertaina gauaren bekokian» (MEI, 71).

Freud-ek dio ezin dezakegula ahantz ikuspegi primitibo batetik ikusita, antzinako herriek ametsak euren mitologiako gizakiaz gaindi-ko izakiekin harremanetan jartzeko erabiltzen zituztela eta baita etor-kizuna iragartzeko ere. Honetaz landa, pentsamolde aurre-zientifiko baten arabera, antzinakoek unibertsoaz zeukaten ikuspegiarekin bat eginda, barne gogoan zeukatena kanpoaldeko munduan errealtatea baillitza proiektatzen zutela.

J.M. Lekuonak ametsa psikologiaren aldetik ere tratatuko du, bai *Muga beroak* poemategian, bai *Ilargiaren eskolan*-en. Azken honetan Ingmar Bergman-en "Oihuak eta xurxulak" pelikula hartu zuen ere-dutzat. Bertan zinegile suediarrek pertsonen arteko inkomunikazioaz,

bakardadeaz eta heriotzaz hausnartu zuen, gizakien nahiez, zalantzez eta beldurrez, hein handi batean, bera existentzialista zelako, barne gatazka bortitzek inarrositakoa. J.M. Lekuonak ondo ulertu zuen Bergman-en zine konplexuak bezain paradoxikoak erreferentzia sinboliko anitz dauzkala, erotismoan, introspekzioan eta estetika mailan paregabea dela.

Ikonologiari eta semiotikari ere garrantzia emango die poeta oartzuarrak. Ikonologiak inkontziente kolektiboa, arketipoak eta sinboloak bere baitan daramatza, horregatik Juan Mari Lekuona bere osoan ulertzeko ezinbesteko giltza dugu. Aurretik zehatz dezadan ikonografiak eremu deskriptiboan diharduela, ikonologia, berriz, zientifikoagoa dela, gutxi gorabehera etnologia eta etnografiarekin gertatzen den bezalaxe eta azpimarra dezadan Juan Mari Lekuonari aipatu lau jakintzok –ikonografia, ikonologia, etnografia zein etnologia– ardura zaizkiola, baina, batez ere, herri ikonografian murgilduko dela.

Omar Calabresek *El lenguaje del arte*-n Ernst Cassirer filosofoa aipatzen du (ikonografian, estetika sinbolistan, antropologia kulturalean edota ideien historiaren analisisan erreferentzia puntua den egilea) eta baita Erwin Panofsky ere (ikonologia kulturaren konplexutasunarekin lotzen duen egilea) eta bi egileon teorien ildotik, hurrengo pasarteia idatziko du:

«Panofsky [...] desde el punto de vista filosófico sufre la influencia de los destacados estudios de Ernst Cassirer sobre la teoría de las "formas simbólicas". Según las aplicaciones de esa teoría, la historia del arte se convierte en historia de los hechos estilísticos concebidos a su vez como símbolos a través de los cuales se expresan procesos generales de abstracción de la mente humana, expresión que se da en los cambios de las condiciones de la cultura durante épocas diferentes. La historia y la historia del arte terminan por coincidir cada vez más, ya que en ésta se encuentran tendencias e intereses de aquélla».

Ideia hauen esparrukoa dugu *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua, hurrengo bi ahapaldiok lekuko:

«Antzinako gestuak datoz kontzientziaren / azalera: orain bat, gero bestea. / Bildumenaren bizgarritasuna; zuhaitzen babes; / kronlexaren kontsumazioa; teilaren jabegoa; / eguzkiaren bidaia; ha-bearen halabeharra... // Kultur ikuspegia hezur-mamitzerakoan, / gauza urria zen aztarnategiek ziotena: / harpe, hilobi, margo,

egitura. / Aberatsago zitekeen ele zaharren usmoa, / erlatoetan antzirudituz zer den mundua» (MEI, 95).

Azpmarratu beharrean nago antropologiaren ikuspegitik *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren harribitxia dugula. Heriotza psikodramatizatuta ageri zaigu "Alegoria", "Zirrarakoak", "Oihaneko drama" edo "Larrazken" deritzoten poemetan. "Herio" izenburuko poemari dagokio ahapaldi hau:

«Lastaira txirtxildua, lumazko buruki / onirikoa. Haustear senaren puzzlea, / gehiago ezin konponduzko eran hautsi. / UKimenak bakarrik zegien gidaritza / eroturiko zaldien konstelazioan» (MEI, 51).

Bizitza ere psikodramatizatuta aurkeztuko digu poetak eta baita bere aurreneko urratsa ere, jaiotza, "Amaren altzotik" poema lekuko.

Semiotikari J.M. Lekuonak arreta handia jarriko dio, arduraren handi-koak baitzaizkio kodigoak, zeinu ikonikoak, hizkuntzaren barruko hierarkia osoa (bere maila denotatibo eta konnotatiboarekin, bere adierazpide erretorikoekin), hizkuntzaren ikuspegi sinkronikoa zein diakronikoa..., baina, batez ere, bi puntu azpmarratuko nituzke: anbiguitatea eta sinbolismoa.

Mimodramak eta ikonoak poema liburuaren giltzarrietariko bat anbiguitatea da. Anbiguitateak eskolastikaren mundura garamatza, zeinetan gauza bera bi alor desberdinetatik ikus baitzitekeen edo eskolastikoen hizkera ekarriz, bi *suppositio*-ren arabera.

Bestaldetik, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren "Barandiaran" deritzon poemaren haxe irakur daiteke: «Okrea ezilkor. Megalitoa iraunkor. / Mitoa adierazpide. Liburuaren berri on. / Katedralea gizar-te. Hiria etorkizun» (MEI, 95). Sinbolismoak katedral gotikoaren kode zein azpikode konnotatiboaren esanahiak erakusten ditu eta hor arkitekturaren historian sartuko ginateteke, katedral gotikoak aro eta mende desberdinetan kulturalki bete dituen funtzioekin. Interpretazio erromantikoaren arabera, katedral gotikoaren egiturak baso zeltikoen gango irudikatu nahi zuen, beraz, mundu primitiboaren ekartzen zuen gogora, erlijiosotasun druidikoa. Erdi Aroan eta neoplatonismoari jarraiki, katedral gotikoaren arkitekturak (argiarekin batera) partaidetzaren esanahi konnotatiboaren zeukan. XIX. mendean estilo gotikoak zentzu mistiko bete berreskuratu zuen, Jainkoarenganako norabidearena.

Antropologian eta soziologian ere sartu zen Juan Mari Lekuona. Marvin Harrisek *Antropología cultural* liburuan dioenez, antropologia gizateriaren, antzinako herrien zein modernoan eta beraien bizimoduaren ikasketa dugu eta antropologia beste diziplinetatik desberdintzen duena bere izaera globala eta konparatiboa da, gainontzeko diziplinek giza esperientziaren, garai baten edota giza bilakaera kulturalaren eta biologikoaren atal konkretu batez baitihardute. Izan ere, ikuspegi antropologiko batetik herri eta kultura guztiak maila berean daude ikertuak izateko garaian, arreta berbera eskatzen baitute. Liburu berean kultura zer den definituko du:

«es el conjunto aprendido de tradiciones y estilos de vida, socialmente adquiridos, de los miembros de una sociedad, incluyendo sus modos pautados y repetitivos de pensar, sentir y actuar (es decir, su conducta)».

Gizarteari buruz horrela dihardu: «Una sociedad es un grupo de personas que comparten un hábitat común y que dependen unos de otros para su supervivencia y bienestar». *Endokulturazio* kontzeptuaz eta *zabalkunde*-az ere aritzen da. Gizarte baten kultura aspektu askotan nahiko berdintsua izaten da belaunaldi batetik bestera eta, hein handi batean, bizimoduaren jarraipena *endokulturazio*-ari esker gertatzen da. Belaunaldiz belaunaldiko ezaugarri kulturalen transmisioa endokulturazioaren bitartez gauzatzen da, gizarte batetik beste gizarte desberdin baterako ezaugarri kulturalen transmisioa, berriz, zabalkundeak egiten du. Gurean belaunaldien arteko transmisioa hain larria izanik, batetik, eta, bestetik, emigrazioaren erronka gainean dugula, arazo horiek guztiak kontuan harturik, idatzi du J.M. Lekuonak *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua, kultura, endokulturazioa eta zabalkunde hori baitaude. Eta orain hurrengo urratsa dator. Marvin Harris antropologoaren teoria nagusia hau da: elementu kultural guztiek biziraupen materialean dute oinarria eta biziraupen materiala ziurtatuta dagoenean, elementu horiek kulturalak izatera igarotzen dira. Juan Mari Lekuonak euskal mundu tradizionalaren atalak elementu kultural bihurtu ditu. Hau, batez ere, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuaren azpiataletariko bat den "Itzalen galerian" ikus dezakegu, non "San Martin Txiki", "Atarrabi", "Beretretxe", "Axular", "Berdabio" eta "Barandiaran" izeneko poemak dauden.

Bestaldetik, Lekuonak jakin baitaki gizakia nahitaez gizartean txertatuta dagoela, giza multzoak eta egituraketa konplexuak ze nolako eragina daukaten banakoarengan, gizartea antzerkigintza bizia bezain boteretsua dela, maskarekin eta hierarkiekin, sinboloekin eta itunekin, ideologiekin eta topaguneekin. Horregatik egon da beti euskal gizartean inplikaturik gai kulturaletan, euskalgintzan. Poesian ere soziologiari eutsiko dio. Urrutira gabe, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua giza multzo batez ari da, euskal kultura barrutik bizi duen giza multzoaz, hain zuzen ere.

Utopiaz, historiaren berrirakurketaz, memoriaz, identitateaz eta komunitateaz ere arituko da. Bitzta maite eta historian sinesten duenez, J.M. Lekuona beti utopiaren alde jarri da, baina oinarriaren utopiaren alde, horregatik sustraletara joko du, hizkuntzara eta herri poesiarara, adibidez. Memoria historikoa ez faltsutzeko, memoria historikoa behar bezala berreskuratzeko, historiaren berrirakurketa exijituko du eta poesiaren bitartez memoria –substratu hori– berpiztu digu. Behar historikoaz mintzo diren historialariak funtsean oldarra, bultzada eta bulkoa den historiari buruz ari direnean, iraultza aipatzen dute. Juan Mari Lekuonaren helburuetariko bat *Mimodramak eta ikonoak* idazterakoan, hauxe izan da, hain zuzen ere. Iraultzaren esanahiaren inguruan Hannah Arendt-ek hauxe idatzi du:

«En sus orígenes la palabra "revolución" fue un término astronómico que alcanzó una importancia creciente en las ciencias naturales gracias a la obra de Copérnico *De revolutionibus orbium coelestium*. En el uso científico del término se conservó su significación precisa latina y designaba el movimiento regular, sometido a leyes y rotatorio de las estrellas, el cual, desde que se sabía que escapaba a la influencia del hombre y era, por tanto, irresistible, no se caracterizaba ciertamente ni por la novedad ni por la violencia. Por el contrario, la palabra indica claramente un movimiento recurrente y cíclico [...]» (*Sobre la revolución*).

Identitateaz den bezainbatean, identitate arazoak sustrai politikoak baino gehiago filosofikoak dauzkala esan daiteke. Fernando Pessoa «Inpórtenos nada más el lugar donde estamos...» idatzi zuen, Jaime Siles-en *Pasos en la nieve* poema liburuan, hegaztiak direla-eta, besteak beste, ahapaldiok irakur ditzakegu:

«Como nosotros mismos, / hacia sí mismas van / sin salir de sí mismas / ni de su identidad. // Sólo cambia el paisaje / para el

que siempre está / dentro de otro paisaje / que dentro de él está.
 // Por él pasan las horas / pero nunca el lugar / y el tiempo es lo
 que queda, / como su identidad».

Juan Mari Lekuonak "herri" hitza maite du: «Eta herria bezela / lurralde batean nago hedatua. / Lurrean dut ohandze. / Bera ondarea» (MB, 111-112), «Eta erasoan, herriari utopia zekarkion, / zazpi jauregiek zin eginiko txikizioan» (MEI, 81). Beti pentsatu du euskal komunitatea txikia bada ere eta, agian, horregatik badaukala mundu globalizatu honetan zer esana eta zer emana, besteak beste, kulturalki ezaugarri propioz beteta dagoelako. Hor dauzkagu gure mimodramak eta ikonoak. Zentzu kolektibo sakona izan du beti J.M. Lekuonak. *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuan jakintza bere esku daukan euskal tribu bateko buruzagi gisara mintzo zaigu, kudeatzaile gisara, baina baita esperientziaz jantzitako zahar, eliz artzain, apezpiku edo diakono modura ere. "Apezpiku" hitza grekozko "epískopos"-etik dator eta apezpikuaren edo eliz buruzagiaren esanahiarekin batera, "zaindari, jagole" ere adierazten du. "Diakono", berriz, grekozko "diákonos"-etik dator eta diakonoaren esanahiaz gain, beste esanahirik ere ("zerbitzari, ministro") gordetzen du. Bestaldetik, "Kalendera" azpisailaren "Ekain" deritzon poeman hau irakur dezakegu: «Ihintzak-izarren ukenduz- berritu / zuen larru neofitoen bataio ura» (MEI, 61). "Neofito", beraz, talde erlijioso baten partaide berria. Bataioari dago-kionez, "bataio" grekozko "batípso"-tik dator eta "murgildu, pulunpatu, bataiatu" esan nahi du. Sinbolikoki, murgiltze bidezko bataioan bataiatua Kristorekin hilobiratua izaten da eta sinbolikoki jasoa, berpizkundera bailitzan. Bataioan espirituaren bitartez arazketa edo garbiketaz gain, damua ere badago.

Aipatu kolektibotasun horren beste adibide bat hurrengo ahapaldia izango litzateke: «Gurpildu zuen, azkenik, funtsaren funtsa: / "Berez inor ez da ezer. Beste baten / esku dago orobiraren izaera"» (MEI, 95).

Mimodramak eta ikonoak poema liburua bere osagai politikoa ere badauka, J.M. Lekuona hain poeta engaiatua izanik, alor horretan ere badaukalako zer adierazia. Izan ere, *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua egituraketa eta antolaketa estilo kontua ez ezik, egitasmo politikoa ere bada. Hain zuzen ere, poemategi honen oinarrian Platonen (filosofia bizitza-jakituriarekin bat egiten duela gogoratu zuen filosofoaren) *Errepublik*a dago. Elkarrizketaren bidez eta

Sokratesen ahotan jarrita, hamar liburuz osatutako Platonen lan horretan, besteak beste, Estatu egituratzeko garaian lan banaketaz eta espezializazio teknikoaz hitz egiten zaigu, emakumearen eta gizonaren arteko berdinketaz (lehen aldiz giza historian), egia begiestea gogoko dutenek bakarrik maite dutela jakituria esaten da (eta horren ondorioz, gauzak begiesteko garaian, itxurak oro saihestuta, objektua bere betean eta bere osotasunean begietsi behar dela) edota edertasuna onaren sinonimoa dela eta horretarako eguzkia jartzen du adibidetzat, nahiz eta ontasuna kategoria edota esfera goragoko batean dagoen.

Gogoangarria da oso leize-zuloaren adibidea. Bertan esklaboa dago (gaur eguneko gizon arrunta eguneroko zamak garraiatzen irudika dezakeena). Esklaboa pittinka-pittinka itzalen mundutik askatu eta mundu errealerantz abiatuko da lau urratsen bitartez: aurreneko ikuspenean leize-zuloko itzalak leudeke eta irudipenari legozkioke; bigarrenean leize-zuloko objektuekin topo egingo luke eta sinismenari atxikita egongo litzateke; hirugarren ikuspenean kanpoaldeko itzalak daude eta pentsamendu diskurtsiboari dagozkio eta laugarrenean kanpoaldeko objektuak daude eta adimenari lotuta leudeke. Hau guztia giza ezagutzarantz zuzenduta dago. Beste urrats batzuk eta maila batzuk ere egon badaude eta, horrela, esklaboa itzalak begiestetik leize-zulo barruko estatua garraiatuak begiestera igaro ostean, esklaboak aipatutako itzalak proiektatzen dituen argiaren sua zuzen begiratzea badauka. Kanpoaldeko objektuak begiesten ohituta egon ondoren, eguzkia ikusteko aukera izango du. Egirako giza adimenaren bidaia honetan leize-zuloko suak eguzkia sinbolizatuko luke eta eguzkiak, berriz, ontasuna. Honetaz guztiaz gain, arimaren garrantziaz eta autonomiaz ere badihardu, heziketa eta politika egitarauetz..., baina, batez ere, hurrengo mezua igortzen digu: justizia zoriontasunaren berdina dela, hain zuzen ere, bizitza ontasunaren ideia araberan egin edo eraiki behar delako. *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua hierarkia eta norabide honen arabera egituratuta dago, maila eta sail guztiak argirantz doazelarik.

Bestaldetik, ezagutzaz eta jakinduriaz ari delarik, bi kontzeptuok zentzu biblikoan ere hartuta daudela esango nuke. Biblian esaten zaigunez, Jainkoak heriotzaren bizipenetik igaro ostean eta baita zerrura igo ondoren ere, guztioi dohainak eman zizkigun Espiritu Santuaren bitartez (Efesotarrei gutuna 4, 8). Dohainok ez dira aldi batera-

koak izaten, bizitza guztirako baizik, eta dohainok hobetzea gure esku dago. Bestaldetik, dohainok ez dira zerbait pertsonala, norberaren berekoikeriarako, mozkinak eta abantailak lortzeko, baizik-eta Eliza (Kristo buru delarik, organismo bizia dena) guztion artean eraikitzeko, beraz, zentzu kolektibo osoa daukate. Jainkoak dohain desberdinak ematen dizkio bakoitzari, guztiak beharrezkoak izan gaitezen, guztiok Eliza eraiki dezagun (Korintotarrei aurreneko gutuna 12, 4-8). Zentzu honetan *Mimodramak eta ikonoak* poema liburua ahotsen polifonia dugu. Dohainak, opariak. J.M. Lekuonarentzat guztiz garrantzitsua da "opari" hitza, agian, "opalkuntza" eta baita "dohaina" ere adierazten dituelako.

Juan Mari Lekuonak Blas de Oterok lortu zuena erdietsi du *Mimodramak eta ikonoak* poema liburuan (beste estiloz eta irizpidez, jakina), hau da, poemategi politikoa egin du, baina hitza desideologizatuz, hitza barrutik garbituz, ezein kutsaduratatik garbitu ere. Blas de Otero komunista zen, Juan Mari Lekuonak nazionalismo kulturallean sinesten du, Euskal Herriko herritarrei dagozkien askatasunen eta eskubideen defentsan atera den nazionalismo mota horretan.

Juan Mari Lekuonaren poesiarri buruzko idazlan honetan hainbat ikuspegi (estetikoa, sinbolista, antropologikoa, soziologikoa...) azaldu ondoren, hurrengo hau ere azpimarratu nahi nuke. Víctor García de la Concha *El aire de su vuelo* saiakeran San Juan de la Cruzen poesiaz ari denean, Unamunoren esaldiaz oroitzen da: «Mistika, hein handi batean, filologia da». Nik bene-benetan uste dut Juan Mari Lekuonaren poesian ere mistika eta filologia esku beretik doazela.

Irakurketa desberdinak eskaintzen dituen poema liburua dugu *Mimodramak eta ikonoak*, semiotikoa, ikonologikoa, politikoa... eta baita zientzia-fikziozkoa ere, eskaini Hannah Arendt-ek *La condición humana*-n dioen zentzuan: «como vehículo de sentimientos y deseos de la masa».

Amaiera aldean gaudela, osterera ere, etikaren alorrera itzuli nahi nuke, gure poetarengan berebiziko eta funtsezko zutabera. Juan Mari Lekuonak "Arrosa xuriaren azpian" balada publikoaren aurrean abestu izan du batzuetan. *Ikaskuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)* herri poesiaz gain, XX. mendeko zenbait poetaren poemarioak aztertzen dituen artikulu bilduman irakur daitekeenez, aipatu euskal baladak badirudi XVII. mendean Nevers kantutegian agertutako bertsiro frantsesean duela inspirazio iturri. Narrazioan zehar datu konkretuak

(pertsonen zein lekuen izenak, data eta gertaera historikoak) ezkutatzen dira eta gaia hauxe dugu: neskaxa batek hil itxura hartzen du bere ohorea salbatzearren. Balada honetako dontzellak ohorea salbatzeko hil itxura hartzen du eta Juan Mari Lekuonak, Euskal Herriarekiko eta euskal hizkuntzarekiko engaiamenduagatik, euskal kultura mespretxatzen dutenek zapaldua, manipulatu eta, azken finean, bortxatua izan baino lehen nahiago izan du lokartuarena egitea. Hauxe izan da bizitzan jarraitu duen jokabide etikoetariko bat. Bestaldetik, honako hau ere pentsatu izan dut askotan: Juan Mari Lekuonak bere bakardadean, poeta orori dagokion bakardadean beti eraman izan duela bere bizitzan zehar beste bakardade mota bat, Nikodemorena eta Jose Arimateakoarena, hain zuzen ere, Jesusen bideari jarraitzearen, gizonen bideetatik urruntzearen ondorioz sortutako bakardadea.

Bibliografia

- ARENDDT, Hannah: *Sobre la revolución*, Alianza Editorial, Madrid 2004.
- : *La condición humana*, Paidós, Barcelona, 2006.
- CALABRESE, Omar: *El lenguaje del arte*, Paidós, Barcelona, 1997.
- ECO, Umberto: *Historia de la belleza*, Lumen, Barcelona, 2005.
- ELLACURÍA, Ignacio & SOBRINO, Jon: *Fe y justicia*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 1999.
- GUARDINI, Romano: *La esencia del cristianismo. Una ética para nuestro tiempo*, Ediciones Cristiandad, Madrid, 2006.
- HARRIS, Marvin: *Antropología cultural*, Alianza Editorial, Madrid, 2005.
- KORTAZAR, Jon: "Juan Mari Lekuonaren egunerokoa 1957-1958", *Egan*, Donostia, 2007.
- LEKUONA, Juan Mari: *Muga beroak*, Gero, Bilbao, 1973.
- : *Ilargiaren eskolan*, Erein, San Sebastián, 1979.
- : *Mimodramak eta ikonoak*, Erein, Donostia, 1990.
- PAZ, Octavio: *La llama doble*, Seix Barral, Barcelona, 2001.
- RICCIARDI, Alberto: "El hombre según el Antiguo Testamento", *Revista Bíblica*, Año 34-1972/3.
- SHOPENHAUER, Arthur: *El mundo como voluntad y representación I, II*, Fondo de Cultura Económica & Círculo de Lectores, Bilbao, 2003.
- TRÍAS, Eugenio: *El canto de las sirenas*, Galaxia Gutenberg & Círculo de Lectores, Barcelona, 2007.
- VALENTE, José Ángel: *Variaciones sobre el pájaro y la red*, Tusquets, Barcelona, 1991.